

Duurzaamheid in de sociale huursector

Draagvlakonderzoek naar de attitudes en behoeftes van bewoners met betrekking tot de verduurzaming van hun sociale huurflat

Auteur: Merel Donkers

Master Social Policy and Public Health

Studentnummer: 6236766

Supervisie: Dr. Michèle Bal

Tweede begeleider: Dr. Marijn Stok

Tweede lezer: Prof. dr. John de Wit

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	2
Abstract	3
1. Inleiding	3
2. Theoretisch kader	4
2.1 Duurzaamheid.....	4
2.2 Duurzaam beleid binnen sociale huurwoningen.....	5
2.3 Attitudes van bewoners als succesfactor voor duurzaam beleid	6
2.3.1 Attitude en gedrag.....	6
2.3.2 Waarden als indicator voor attitude tegenover duurzaam beleid.....	6
2.4 betrokkenheid van bewoners als succesfactor duurzaam beleid	7
2.6 Casus Utrecht.....	7
3. Methode.....	9
3.1 Onderzoeksdesign.....	9
3.2 Procedure	9
3.3. Dataverzameling en operationalisering	10
3.4 Analyse	11
4. Resultaten	11
4.1 Attitudes duurzaamheid in het algemeen.....	11
4.2 Duurzaamheid bewoners	12
4.3 Attitude verduurzaming van de flat en behoeftes van bewoners	13
4.3.1 Positieve attitudes	14
4.3.2 Negatieve attitudes en behoeftes.....	14
5. Discussie.....	16
6. Literatuurlijst.....	18
7. Bijlagen	22
7.1 Vragenlijst	22
7.2 Codeboom.....	29
7.3 Syntax	34

Abstract

Since the Netherlands decided to sign the climate agreement in Paris 2015, energy transition and sustainable policy is necessary. Based on earlier research it turns out that implementing sustainable policy can be both beneficial as challenging. Especially within the social housing sector because is determined by law that seventy percent of the residents of a social housing accommodation have to support radical renovations before they can be started. According to several theories, among which the theory of planned behaviour, attitudes, needs and engagement are important for predicting the probability that residents will support sustainable policy. In this research the attitudes and needs in relation to sustainable housing policy is studied among rental flat residents in the Dutch city of Utrecht. By interviewing these residents face-to-face, both quantitative as qualitative data is collected and analysed in an exploratory way. The results show us that the residents are very positive about sustainability in general and find this important based on both self-enhancement and self-transcendence values. Also the attitudes about the sustainable renovation are predominantly positive however also ambivalent. The negative attitudes that residents have about the sustainable policy in their flat are also indicating the needs that they have in relation to the renovation. It turns out that needs like: communication, clarification of the plans and time management can be improved by the housing association. By taking these needs more into account, the support of the residents as well as the chances that the sustainable renovation will be a success will increase. Concluding this research shows the important role of public support by implementing sustainable policy.

1. Inleiding

Klimaatverandering is een onderwerp waar we vandaag de dag dagelijks mee geconfronteerd worden in de media. Door een verstoorde atmosfeer warmt de aarde steeds meer op met desastreuse gevolgen voor flora en fauna. Diersoorten sterven uit, ijskappen die smelten en honderden mensen komen om als gevolg van overstromingen (Warren, Prince, Van der Wal, Cornelius & Sohl, 2018; Volkskrant, 2018). Deze opwarming van de aarde vormt een maatschappelijk probleem dat de hele wereldbevolking aan gaat. Reden voor 195 landen om in 2015 het klimaat akkoord in Parijs te ondertekenen. Hiermee beloven ze elkaar zich in te spannen om te voorkomen dat de temperatuur van de aarde in de toekomst meer dan 2 graden Celsius zal stijgen (Rijksoverheid, 2015). Om dit te realiseren heeft Nederland zich het doel gesteld om in 2050 de broeikasgasemissies met 90 procent gereduceerd te hebben in vergelijking met 1990 (Planbureau voor de leefomgeving, 2016).

Om er voor te zorgen dat deze klimaatdoelstellingen ook daadwerkelijk behaald worden, is een energietransitie op grote schaal nodig, waarbij de woningsector een significante rol speelt (Ligterink, Kleijwegt & van de Rijt, 2019). Binnen de woningsector is het merendeel van de huizen nog aangesloten op het aardgasnetwerk. Hierdoor worden er dagelijks op grote schaal fossiele brandstoffen verbruikt (Vakblad Warmtepompen, 2017). Onderzoekers hebben zich eerder gebogen over de vraag hoe duurzaam beleid binnen de woningsector doorgevoerd kan worden waarbij support door de bewoners van grote invloed blijkt te zijn (Raven, 2016; McCabe, Pojani & van Groenou, 2018). Met name in de sociale huursector kan het verwerven van support voor het verduurzamen van de woningen een hele opgave zijn. Deze verduurzaming gaat namelijk vaak gepaard met ingrijpende verbouwingen en financiële investeringen die de huurders af zouden kunnen schrikken (Ligterink, Kleijwegt & van der Rijt, 2019). Support van

deze huurders is wel essentieel om de energietransitie van woningen te bewerkstelligen. Het is namelijk wettelijk bepaald dat minimaal zeventig procent van de bewoners van een sociaal huurwoningcomplex akkoord moet zijn met verbouwingen van dusdanige ingrijpende aard voordat deze ook daadwerkelijk in gang gezet mogen worden (Artikel 7:220 Burgerlijk Wetboek, 2016). Uit eerder onderzoek naar duurzaam beleid binnen sociale huurwoningen blijken factoren zoals attitudes, betrokkenheid en communicatie van grote invloed te zijn op een succesvolle implementatie hiervan (Judson, Bell, Bulkeley, Powels & Lyon, 2015; Labanca & Bertoldi, 2018; Hoppe, 2012).

Voortbouwend op deze eerdere onderzoeken, is het doel van dit onderzoek om aan de hand van een Utrechtse casus te achterhalen hoe de bewoners van een sociale huurflat kunnen worden meegenomen om de verduurzaming van hun flat tot een succes te maken. Ondanks dat Utrecht in 2040 en klimaat neutrale gemeente hoopt te zijn is het verduurzamen van sociale woningcomplexen in Utrecht is nog relatief nieuw (NMU, 2019; Gemeente Utrecht, 2019). Daarom is specifiek onderzoek naar verduurzaming binnen de sociale huursector in de gemeente Utrecht van belang. Dit onderzoek draagt daaraan bij en maakt daarnaast deel uit van een groter onderzoek dat door onderzoekers van de Universiteit van Utrecht wordt uitgevoerd. Op basis van bestudeerde literatuur en door middel van exploratief, mixed method onderzoek wordt de volgende hoofdvraag beantwoord: *‘Wat zijn de attitudes en behoeften van de bewoners met betrekking tot de verduurzaming van hun sociale huurflat?’* Deze onderzoeksvraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen: *“Wat zijn de attitudes van de bewoners tegenover duurzaamheid in het algemeen en ten opzichte van hun eigen flat?”* en *“Wat zijn de behoeftes van de bewoners met betrekking tot de verduurzaming van hun flat en hoe kan de betrokkenheid van de bewoners aan de hand van deze behoeftes verbeterd worden?”*

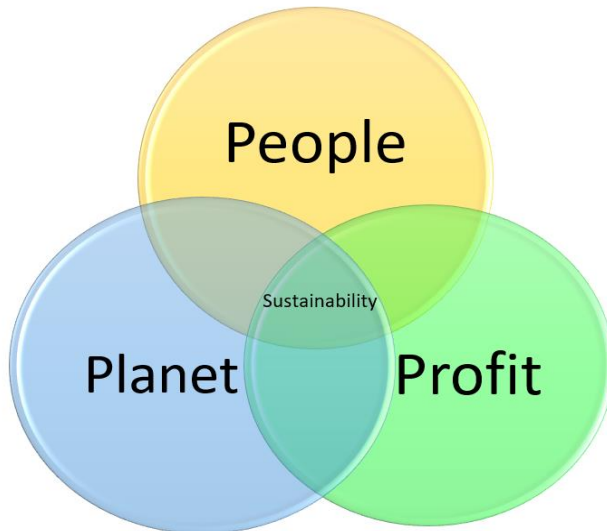
2. Theoretisch kader

2.1 Duurzaamheid

Duurzaamheid is een lastig te definiëren concept (Alhaddi, 2015). Binnen de literatuur zijn er verscheidene pogingen gedaan om het begrip af te bakenen en te beschrijven (Roehrich, Grosvold, & Hoejose, 2014; Kolk, 2016). De definitie die veelvuldig en breed gebruikt wordt binnen beleidsvoering en onderzoek is afkomstig uit het Brundtland rapport (World Commission on Environment and Development [WCED], 1987). Deze wordt als volgt omschreven: ‘Duurzame ontwikkeling is de ontwikkeling die aansluit op de behoeften van het heden zonder het vermogen van toekomstige generaties om in hun eigen behoeften te voorzien in gevaar te brengen’ (WCED, 1987). Dit houdt in dat we idealiter geen activiteiten zouden moeten ondernemen die het leven van latere generaties problematisch maken. Hieronder valt bijvoorbeeld het uitputten van energiebronnen en grondstoffen en het aantasten of vervuilen van natuur, milieu en klimaat.

Om de definitie van duurzaamheid inhoudelijk meer vorm te geven ontwikkelde Elkinton de ‘triple bottom line’, ook wel bekend als de PPP benadering (Elkinton, 1997). De PPP benadering maakt binnen het concept duurzaamheid onderscheid gemaakt in drie verschillende thema’s; profit, people en planet. ‘People’ staat voor het menselijk welbevinden. ‘Planet’ staat voor het ecologische aspect van duurzaamheid zoals de kwaliteit van natuur en milieu. ‘Profit’ staat voor de financiële duurzaamheid waarbij bedrijven en instanties voldoende inkomsten genereren om in stand te blijven, maar ook om weer te kunnen investeren in ‘people’ en ‘planet’. Deze drie dimensies vormen samen een gebalanceerd systeem (figuur 1). Door dit onderscheid te maken benadrukt de PPP benadering dat opbrengst niet enkel financieel is, maar dat er ook opbrengst gegenereerd kan worden op ecologisch en sociaal gebied (Elkinton, 1997; Kates, Parris & Leiserowitz, 2005; Strange & Bayley, 2008; Alhaddi, 2015).

Figuur 1: Triple bottom line

Bron: Elkington 1997

Voortvloeiend uit de landelijk ambitie om de Nederlandse samenleving verder te verduurzamen, is duurzame ontwikkeling noodzakelijk. In lijn met de definitie van Brundtland (1987) en de PPP benadering van Elkington (1997) kan duurzame ontwikkeling als volgt worden omschreven; Het beheren en in evenwicht houden van ecologische, economische en sociaal-culturele voorraadbronnen met het oog op toekomstige generaties. Om deze duurzame ontwikkeling te realiseren is er beleidsvorming rondom duurzaamheid nodig. Beleid dat zich richt op duurzaam wonen kan hierbij van grote positieve invloed zijn (Raven, 2016).

2.2 Duurzaam beleid binnen sociale huurwoningen

Binnen het thema duurzaam wonen wint met name de interesse in het verduurzamen van sociale huurwoningen steeds meer terrein (McCabe, Pojani & van Groenou, 2018). Uit het onderzoek van Teli en zijn collega's blijkt dat het focussen op het verduurzamen van sociale huurwoningen op verschillende vlakken een positieve uitkomst heeft die in lijn zijn met de hierboven besproken triple bottom line. Zo worden door het plaatsen van schonere energiebronnen binnen sociale huurwoningcomplexen de vaste lasten voor de bewoners en eigenaar van de woning omlaag gebracht (profit). Dit heeft een positief effect op de economische status en het welzijn van de bewoners (people). Aan de andere kant blijkt dat het implementeren van deze duurzame energiebronnen binnen sociale woningcomplexen van grotere positieve invloed is op het milieu (planet) dan wanneer deze bij individuele particulieren huizen geïnstalleerd worden (Teli, Dimitriou, James, Bahaj, Ellison & Waggott, 2016).

Bij het vormen en uitvoeren van duurzaam beleid is het belangrijk dat deze initiatieven uiteindelijk ook geaccepteerd en ondersteund worden door het publiek om deze tot een succes te maken. Een doel kan wel beoogd worden, maar als 'het publiek' niet achter deze verandering staat zal het moeilijk worden het ontwikkelde beleid succesvol te implementeren. Wanneer beleid niet goed aansluit op de behoeftes van een doelgroep of stakeholders kan het zijn dat een beleidsinitiatief niet benut wordt. Het niet benutten van beleidsinitiatieven wordt ook wel 'non-use' genoemd. Dit is een probleem dat veelvuldig voorkomt bij verschillende beleidsprogramma's (Vandoninck & Brans, 2016). Non-use komt ook voor bij beleidsinitiatieven die zich richten op duurzaam wonen binnen sociale huurwoningen (McCabe et al., 2018). De bewoners zijn in dit geval het publiek en daarom is het van belang om te weten

waarom bewoners wel of niet achter bepaald duurzaam beleid zouden staan. Dit hangt van verschillende factoren af. Twee factoren die van grote invloed zijn op het succesvol implementeren van duurzame initiatieven binnen sociale woningen zijn: attitudes van bewoners tegenover het desbetreffende beleid en betrokkenheid van de bewoners (McCabe et al., 2018). De volgende paragrafen gaan hier verder op in.

2.3 Attitudes van bewoners als succesfactor voor duurzaam beleid

2.3.1 Attitude en gedrag

Bij het implementeren van duurzaam beleid is er vaak een verandering in gedrag nodig om het beoogde doel te behalen. De theorie van gepland gedrag van Ajzen (1985) laat de belangrijke rol van attitudes hierbij zien. Volgens Ajzen is gedrag een moeilijk te voorspellen concept maar is 'intentie' de belangrijkste indicator hiervan. De intentie van een persoon wordt onder andere beïnvloed door attitudes (Ajzen, 1985). Zo zal iemand met een positieve attitude tegenover duurzaamheid en duurzame initiatieven waarschijnlijk meer bereid zijn om deze initiatieven tot een succes te maken dan wanneer mensen geen belang hechten aan duurzaamheid. Andersom geldt ook dat mensen die veel duurzaam gedrag vertonen waarschijnlijk ook een positieve attitude hebben tegenover duurzaamheid. (Ajzen, 1991).

Verder onderzoek laat ook de belangrijke rol van attitudes bij het accepteren en ondersteunen van sociaal beleid zien (Shove, 2010; Labanca & Bertoldi, 2018). Shove (2010) legt het belang van attitudes bij het implementeren van klimaat gerelateerd beleid uit aan de hand van de 'ABC theorie'. Deze is afgeleid van de theorie van gepland gedrag van Ajzen (1991). In haar onderzoek wordt de ABC theorie uitgelegd als "For the most part, social change is thought to depend upon values and attitudes (the A), which are believed to drive the kinds of behaviour (the B) that individuals choose (the C) to adopt." (2010, pagina 1274).

Attitudes zijn dus van grote invloed op het gedrag dat uiteindelijk vertoond wordt. Ook het ondersteunen van bepaalde beleidsinitiatieven kan gezien worden als een vorm van gedrag. Afgeleid van bovenstaande theorie kan gesteld worden dat: wanneer bewoners positief staan tegenover het beoogde duurzame beleid voor hun woning, het waarschijnlijker is dat zij het beoogde duurzame beleid ondersteunen dan wanneer zij hier een negatieve attitude over hebben. Een positieve attitude van bewoners tegenover duurzaamheid in het algemeen en tegenover specifiek duurzaam beleid is dan een succesfactor bij het implementeren van duurzaam beleid binnen een woningcomplex. Dit terwijl een negatieve attitude van bewoners juist een belemmerende factor kan zijn voor het implementeren van duurzaam beleid.

2.3.2 Waarden als indicator voor attitude tegenover duurzaam beleid

Uit bovenstaande paragraaf blijkt dat attitudes van grote invloed zijn op gedrag en daarmee ook op het al dan niet ondersteunen van duurzaam beleid. Uit de theorie van gepland gedrag is ook op te maken dat attitudes worden beïnvloed door overtuigingen (Ajzen, 1985). Het onderzoek van Stern (2000) toont aan dat deze overtuigingen gevormd worden door persoonlijke 'waarden'. Een veel gebruikte definitie voor waarden is afkomstig van Schwartz (1992). Hij omschrijft het begrip 'waarden' in zijn studie als: "een gewenst situationeel doel dat als een leidend principe dient in het leven van een persoon of sociale eenheid, welke varieert in de mate van belang." (Schwartz, 1992). Daarbij maakt Schwartz (1992) onderscheid tussen zelfverrijkende en zelf-overstijgende waarden. De Groot en Steg ontwikkelen later op basis van Schwartz' zijn bevindingen een meetinstrument dat verder ingaat op de relatie tussen persoonlijke waarden en het vertonen van duurzaam gedrag (De Groot & Steg, 2008). Hiervoor delen zij 'waarden' op in drie categorieën: bio-sferische, altruïstische, egoïstische waarden. Bio-sferische en altruïstische waarden zijn zelf-overstijgend omdat de focus niet ligt op individuele winst zoals dat bij egoïstische waarden wel het geval is. Altruïstische waarden streven naar algemeen welzijn. Een voorbeeld hiervan is 'gelijkheid'. Ook bio-sferische

waarden vallen onder zelf- overstijgende waarden alleen ligt hier de nadruk op milieu en aarde. Een voorbeeld van een bio-sferische waarde is 'de bescherming van de aarde'. Egoïstische waarden zijn gericht op het individualisme en vallen daarom onder zelfverrijking. Vormen van egoïstische waarden zijn bijvoorbeeld: 'rijkdom', 'sociale macht' en 'autoriteit'. Uit het onderzoek van de Groot en Steg (2008) blijkt dat mensen met zelf- overstijgende waarden meer geneigd zijn om duurzaam gedrag te vertonen dan mensen met zelfverrijkende waarden. Verder onderzoek toont aan dat deze waarden ook voorspellend zijn voor het al dan niet implementeren van duurzaam beleid binnen woningen (Fornara, Pattitoni, Mura & Strazzera, 2016). Op basis hiervan zou er gesteld kunnen worden dat zelf-overstijgende waarden een succesfactor vormen voor het implementeren van duurzaam beleid en zelfverrijkende waarden juist een belemmerende factor zijn.

2.4 betrokkenheid van bewoners als succesfactor duurzaam beleid

De mate waarin bewoners betrokken worden in het proces van het beleid ontwikkelen vormt ook een succesfactor voor het implementeren van beleid (Mueller, 2010). Mueller (2010) toont met zijn onderzoek aan dat samenwerking en overleg tussen verschillende stakeholders, waaronder de bewoners, de sleutel is naar het succesvol implementeren van een duurzaam initiatief binnen een appartementen complex. Anderzijds is het ook zo dat een gebrek aan betrokkenheid van de bewoners tijdens deze ontwikkelingen juist een belemmerende factor vormt voor het succesvol implementeren van duurzaam beleid binnen sociale huurwoningen. (Moore et al., 2015). Het niet of te weinig betrekken van de bewoners bij het ontwikkelen en implementeren van duurzaam beleid is een nog veel voorkomend fenomeen (Ambrose, 2014, Hoppe, 2012). Bij het betrekken van bewoners in het proces van beleid maken is het belangrijk dat er sprake is van hoor en wederhoor tussen zowel de bewoners als de uitvoerende partijen. Communicatie zorgt er voor dat er een vertrouwensband ontstaat tussen de bewoners en de beleidsmakers. Andersom blijkt ook dat het afnemen van communicatie er ook voor zorgt dat het vertrouwen in de beleidsmakers verminderd. Dit vertrouwen is juist belangrijk om een goede lange-termijn relatie tot stand te brengen om duurzaam beleid succesvol te implementeren (Hoppe, 2012).

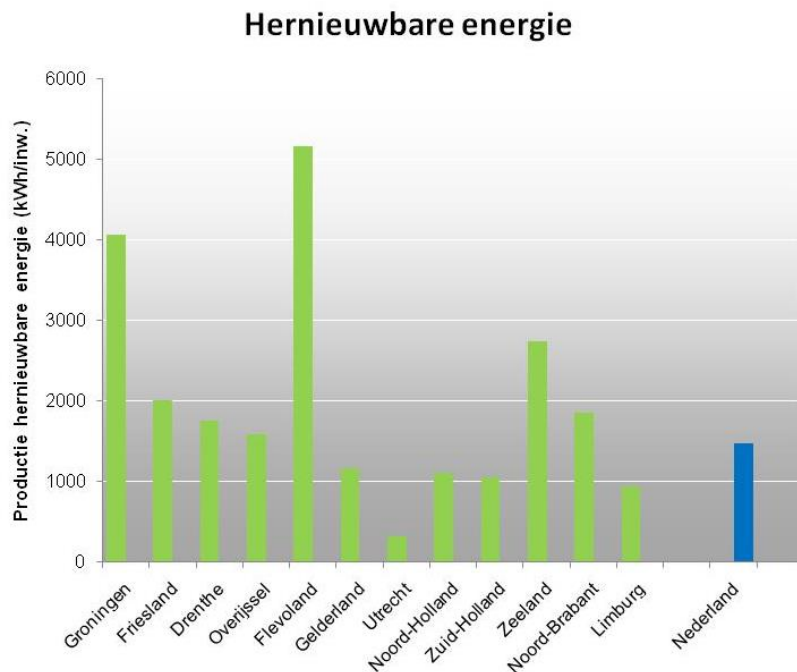
Om te zorgen dat de bewoners actief betrokken worden bij het ontwikkelen van beleid is het van belang dat de behoeftes van deze bewoners ook meegenomen worden bij het tot stand komen van gepast beleid. Er is namelijk nog sprake van een gat tussen dat wat beleidsmakers ontwikkelen en dat wat de doelgroep daadwerkelijk nodig heeft (Lee & Coughlin, 2015). Vaak wordt er te weinig naar de doelgroep geluisterd en op basis van verwachtingen en stereotypering invulling gegeven aan te implementeren beleid. Wanneer bewoners het gevoel hebben dat ze niet serieus genomen worden of er niet naar hun behoeftes wordt geluisterd kan dit van negatieve invloed zijn op de attitudes die de bewoners tegenover het beoogde beleid hebben (McCabe et al., 2018). Wanneer de woning aanbieders bijvoorbeeld enkel hun plannen van verduurzaming presenteren aan bewoners en er niet in slagen de bewoners actief te betrekken, zal dit een barrière vormen bij voor het implementeren van het beoogde beleid. Dit omdat de bewoners dan een passieve en onverschillige houding aannemen, terwijl de uitvoerende partij juist een onwillige houding aanneemt (Judson, Bell, Bulkeley, Powels & Lyon, 2015). In de volgende paragraaf ligt de focus op de context van dit onderzoek.

2.6 Casus Utrecht

De verduurzaming van woningcomplexen ligt in lijn met de in 2018 opgenomen speerpunten om Utrecht klimaat neutraal te maken. Hierbij neemt de gemeente Utrecht 'energietransitie hoog op in haar beleidsplan (Gemeente Utrecht, 2016). De gemeente Utrecht streeft er naar om in 2040 geheel energieneutraal te zijn (Natuur en milieufederatie Utrecht [NMU], 2019). Dat actie en duurzame initiatieven binnen de gemeente Utrecht noodzakelijk zijn blijkt uit eerdere

metingen door de Natuur en milieu federatie Utrecht. Daaruit blijkt dat in slechts 2,5 procent van het energieverbruik binnen Utrecht op een duurzame manier opgewekt wordt (NMU, 2019). Ook figuur 2 toont aan dat de gemeente Utrecht in nog achterloopt als het gaat om hernieuwbare energie (figuur 2). Om dit te veranderen neemt Utrecht steeds meer duurzame initiatieven (NMU, 2019; Gemeente Utrecht, 2019).

Figuur 2: Hernieuwbare energie per provincie.

Bron: De vaste lasten bond, 2018

Een van deze initiatieven om van Utrecht een meer duurzame stad te maken richt zich op de verduurzaming van een sociale huurflat. De naam van deze flat en de wijk waarin dit woningcomplex staat wordt in dit onderzoek om privacy redenen niet vermeld. De sociale huurflat waar in dit onderzoek op gefocust wordt is verouderd en is aan renovatie toe. De woningcorporatie wil met ondersteuning vanuit de gemeente deze flat op een duurzame manier gaan renoveren. Hiervoor zijn ingrijpende verbouwingen en veranderingen aan de flat nodig. De volledige gevels moeten vervangen worden, nieuwe verwarmingssystemen moeten worden aangelegd en er worden warmtepompen geïnstalleerd. Dit is een kostbaar project. Daarnaast zullen de bewoners ook bereid moeten zijn om zich aan te passen aan de vernieuwingen in de woningen om dit project tot een succes te maken. De alternatieve optie is om de flat op een traditionele manier te renoveren welke minder ingrijpende veranderingen en aanpassingen met zich mee brengen. De bewoners van dit woningcomplex hebben een actieve rol bij deze keuze en mogen tijdens een draagvlak meting hun stem voor of tegen de verduurzaming uitbrengen. Het is wettelijk bepaald dat zeventig procent of meer van de bewoners moeten instemmen met de verduurzaming voordat deze in gang gezet kan worden (Artikel 7:220 Burgerlijk Wetboek, 2016). Aangezien de mate van support bij de bewoners essentieel is voor het succesvol implementeren van dit beleid is het belangrijk om in kaart te brengen hoe de bewoners tegenover deze eventuele verduurzaming aankijken. Uit de literatuurstudie is de belangrijke rol van attitudes en behoeften van bewoners om het al dan niet accepteren van beleid al uitgelegd. Dit onderzoek geeft meer inzicht in wat er momenteel speelt bij de bewoners van de Utrechtse flat met betrekking tot de toekomstige verduurzaming. Tevens geeft het inzicht in

wat er nog verbeterd zou kunnen worden om de verduurzaming tot een zo groot mogelijk succes te maken. De hoofdvraag die daarvoor beantwoord wordt luidt ‘Wat zijn de attitudes en behoeften van de bewoners met betrekking tot de verduurzaming van hun sociale huurflat?’ Deze vraag wordt beantwoord aan de hand van de volgende deelvragen: “Wat zijn de attitudes van de bewoners tegenover duurzaamheid in het algemeen en ten opzichte van hun eigen flat?” en “Wat zijn de behoeften van de bewoners met betrekking tot de verduurzaming van hun flat en hoe kan de betrokkenheid van de bewoners aan de hand van deze behoeften verbeterd worden? In het volgende hoofdstuk wordt uitgelegd op welke manier dit gedaan wordt.

3. Methode

3.1 Onderzoeksdesign

De onderzoeksvragen zijn beantwoord door middel van mixed-method onderzoek. Echter ligt de focus bij dit onderzoek op kwalitatief onderzoek waarbij deze ondersteund wordt door kwantitatieve data. Binnen dit kwalitatieve onderzoek zijn het de verschillende perspectieven van de respondenten die betekenis geven aan het te bestuderen fenomeen samen met de reflexiviteit van de onderzoeker en het onderzoek zelf (Flick, 2018). Binnen dit onderzoek worden deze perspectieven in kaart gebracht aan de hand van gestructureerde interviews die face-to face zijn afgenomen. De respondenten worden gevraagd wat hun attitudes zijn tegenover duurzaamheid in het algemeen en tegenover de specifieke verduurzaming van hun eigen flat. Deze kwalitatieve manier van onderzoek doen is een naturalistische en interpretatieve benadering van de situatie in de flat. Hierbij speelt ook de onderzoeker een essentiële rol omdat een onderzoeker het fenomeen altijd met een bepaalde mate van subjectiviteit interpreteert (Ritchie & Lewis, 2003). Vooraf is er literatuur en theorie bestudeerd maar omdat de onderzoeksvragen op een exploratieve manier beantwoord worden zijn er op basis van de theorie en literatuur vooraf geen verwachtingen of hypothesen geformuleerd. Het doel van dit onderzoek is om de ervaringen en attitudes van de bewoners tegenover de verduurzaming van hun flat in kaart te brengen. De woningcorporatie kan hier vervolgens op inspelen om er voor te zorgen dat de verduurzaming van de huurflat tot een zo groot mogelijk succes gemaakt kan worden.

3.2 Procedure

De interviews zijn afgenomen in de periode maart-april. Voordat de interviews daadwerkelijk van start zijn gegaan is er eerst een test interview gehouden om te kijken of de vragenlijst goed in elkaar zit en om deze waar nodig te verbeteren. De duur van een interview is gemiddeld 45 minuten. De interviews zijn bij de bewoners thuis afgenomen en vastgelegd door middel van een dictafoon. Er is geen sprake geweest van selectie in respondenten omdat de hele flat de onderzoekspopulatie vormt en deze bewoners ook allemaal benaderd zijn. Alle bewoners zijn tot maximaal 3 keer telefonische benaderd met de vraag of zij mee willen doen aan het onderzoek. Per woning is er één persoon geïnterviewd en enkel bewoners boven de achttien jaar zijn in dit onderzoek opgenomen. Welke bewoner van het huishouden is geïnterviewd is bepaald door de bewoners van de woning. Omdat de onderzoekspopulatie relatief klein is wordt de exacte leeftijd en andere persoonskenmerken van de bewoners niet verzameld om de anonimiteit van de respondenten te waarborgen. Om deze reden worden er ook geen namen genoemd in dit onderzoek. Voorafgaand aan de interviews hebben de bewoners een informatiebrief over het onderzoek gekregen. Deze is indien nodig mondeling toegelicht. In het “informed-consent” formulier dat daarop volgde is vermeld hoe de privacy is gewaarborgd en zijn de respondenten erop gewezen dat ze op ieder moment hun deelname aan het onderzoek

stop mogen zetten. Als dank voor hun deelname hebben de respondenten een VVV-cadeaubon ter waarde van 10 euro gekregen.

3.3. Dataverzameling en operationalisering

In dit onderzoek zijn er 20 gestructureerde interviews afgenomen bij huidige bewoners van de flat in Utrecht. Deze interviews maken deel uit van een groter onderzoek dat uitgevoerd wordt door onderzoekers van de universiteit van Utrecht. Door bij de bewoners langs te gaan en ze te interviewen is er meer inzicht verkregen in wat er speelt bij de bewoners omtrent de verduurzaming van hun woningcomplex. De interviews zijn gehouden aan de hand van een bestaande gestructureerde vragenlijst die zowel open als gesloten vragen omvat (Bal & Stok, 2018; bijlage 1). Voor dit onderzoek focus ik me met name op deel 1 uit deze vragenlijst.

Om antwoord te kunnen geven op de eerste deelvraag: “*Wat zijn de attitudes van de bewoners tegenover duurzaamheid in het algemeen en ten opzichte van hun eigen flat?*” Stellen we de bewoners de volgende open vragen: “*Bent u bezig met duurzaam gedrag?*” en “*vind u duurzaamheid een belangrijk thema?*” Dit is gedaan om de bewoners over duurzaamheid na te laten denken, na te gaan in hoeverre ze al duurzaam gedrag vertonen en om hun attitude daartegenover uit te laten spreken. Ook wordt er door middel van een stages of change model geïndiceerd in hoeverre de bewoners al bezig zijn met duurzaamheid en in hoeverre ze van plan zijn zich duurzamer te gaan gedragen (Diclemente, Prochaska, Fairhurst, Velicer, Velasquez & Rossi, 1991). De bewoners krijgen hierbij vijf stellingen voorgelegd waarbij de stelling die de minste mate van duurzaam indiceert als volgt is: “*Ik gedraag me niet vaak bewust duurzaam en ben niet van plan hiermee te beginnen in de komende 6 maanden*” en de stelling die de hoogste mate van duurzaam gedrag indiceert is: “*Ik gedraag me al meer dan 6 maanden duurzaam*”. De uitkomsten worden in SPSS ingevoerd en hiervan wordt een frequentietabel gemaakt. Om meer inzicht te krijgen in de attitudes tegenover de verduurzaming van de eigen flat wordt de volgende open vraag gesteld: “*wat vind u van de verduurzaming van uw eigen flat?*”. Daarop volgend wordt de bewoners ook gevraagd wat positieve en negatieve aspecten van de verduurzaming van de flat te noemen waaruit de attitude tegenover de verduurzaming van de flat op te maken valt. Daarnaast is er aan de hand van een ambivalentiemaat gekeken hoe positief of negatief de bewoners tegen de verduurzaming aankijken (Kaplan, 1972). Dit is gemeten aan de hand van twee verschillende vragen waarbij er gebruik gemaakt wordt van een Likertschaal die loopt van het cijfer 1 tot en met 6 (Likert, 1932). De eerste vraag daarbij is: “*als u alleen maar denkt aan de positieve kanten van deze verduurzaming, hoe positief bent u dan?*” waarbij 1 staat voor “*helemaal niet positief*” en 6 voor “*heel positief*”. De tweede vraag die gesteld wordt is: “*als u alleen maar denkt aan de negatieve kanten van deze verduurzaming, hoe negatief bent u dan?*” waarbij 1 staat voor “*helemaal niet negatief*” en 6 voor “*helemaal niet negatief*”. Vervolgens is de bewoners ook gevraagd om dit toe te lichten en eventueel nog verdere positieve of negatieve aspecten te noemen. Door middel van het programma SPSS worden de gemiddelden van de uitkomsten van de ambivalentiemaat berekend.

Deze open vraag: “*wat vind u van de verduurzaming van uw eigen flat?*” wordt daarnaast ook gebruik om de tweede deelvraag te beantwoorden: “*Wat zijn de behoeftes van de bewoners met betrekking tot de verduurzaming van hun flat en hoe kan de betrokkenheid van de bewoners aan de hand van deze behoeftes verbeterd worden?*” Bij het beantwoorden van deze vraag en het benoemen van de negatieve aspecten van de verduurzaming van de flat is er ook ruimte voor de bewoners om hun behoeftes uit te spreken en verbeterpunten te noemen om de betrokkenheid te verbeteren.

De verzamelde data geeft meer inzicht gegeven in de attitudes tegenover duurzaamheid in het algemeen en tegenover de specifieke verduurzaming van de flat en laat zien wat nog eventuele behoeftes van de bewoners zijn. Dit biedt mogelijkheden voor de woningcorporatie

om de bewoners nog meer bij hun plannen te betrekken om zo de verduurzaming van de Utrechtse flat tot een zo groot mogelijk succes te maken.

3.4 Analyse

Na het afnemen van alle interviews zijn deze getranscribeerd. Hierbij zijn namen en andere privacygevoelige gegevens en niet relevante data weggelaten. Bij kwalitatief onderzoek draait het om de interpretatie van de verkregen data. Hierbij is niet alle data relevant. Om deze reden is het niet nodig het interview in zijn geheel uit te schrijven (Halcomb & Davidson, 2006). Enkel de kwalitatieve data die van belang geacht werd voor het onderzoek is getranscribeerd. Na het transcriberen van de interviews is de kwalitatieve data geanalyseerd door middel van een thematische analyse (Braun, Clarke, Hayfield & Terry, 2019). Deze manier van aanpak is zowel inductief als deductief. Inductief omdat er met name gecodeerd wordt vanuit de data zelf. En deductief omdat de literatuur en theorie die vooraf bestudeerd is ook invloed hebben op de manier waarop de data wordt geïnterpreteerd (Braun et al., 2019). Vervolgens wordt de data systematisch geanalyseerd door de transcripties te coderen. Door het koppelen van stukjes tekst aan specifieke codes kon er binnen de data onderscheid gemaakt worden in verschillende thema's. Aan de hand van deze thema's is er een codeboom (bijlage 2) opgesteld waarin af te lezen is hoe de verschillende thema's met elkaar in verband staan. Voor het analyseren van de kwalitatieve data is er gebruik gemaakt van het programma NVivo. De kwantitatieve data is gedigitaliseerd en wordt geanalyseerd met SPSS. Deze kwantitatieve data wordt ter ondersteuning van de kwalitatieve data gebruikt. Hiervoor zijn beschrijvende analyses uitgevoerd.

4. Resultaten

Afgeleid van de onderzoeksvraag en deelvragen worden in dit hoofdstuk eerst de resultaten van de attitudes tegenover duurzaamheid in algemeen besproken met daarop aansluiten de resultaten van het duurzaam gedrag dat de bewoners al vertonen. Vervolgens komen de positieve en negatieve attitudes van de bewoners met betrekking tot de verduurzaming van hun eigen flat aan bod. Omdat de behoeftes van de bewoners veelal voort lijken te komen uit de negatieve attitudes tegenover de verduurzaming worden deze samen in de laatste paragraaf besproken. Omdat de focus in dit onderzoek ligt op de kwalitatieve data worden deze als eerste besproken in de volgende paragrafen. De kwantitatieve data heeft hierbij een ondersteunende rol en wordt daarom aansluitend op de kwalitatieve data getoond.

4.1 Attitudes duurzaamheid in het algemeen

Uit de besproken literatuur blijkt de belangrijke rol van attitudes als indicator voor duurzaam gedrag. Met dit gegeven zijn ook de attitudes tegenover duurzaamheid van de bewoners onderzocht om meer inzicht te krijgen in de waarschijnlijkheid of ze bereid zijn mee te werken aan de verduurzaming van hun eigen flat. Het merendeel van de geïnterviewde bewoners blijkt een positieve attitude tegenover duurzaamheid te hebben en geven aan veel belang te hechten aan dit thema: *“Ja vind ik heel belangrijk, tuurlijk” (R6)*.

Uit de theorie van gepland gedrag is af te leiden dat wanneer mensen een positieve attitude ergens over hebben, het waarschijnlijk is dat ze zich daarvoor in willen zetten en het gedrag daar op aan willen passen. Het volgende citaat geeft dit duidelijk weer: *“Duurzaamheid is hard nodig. Zonder meer een feit. Ja. Het is algemeen bekend. En ik vind dat we daar als burger zonder meer over na moeten denken en zo veel mogelijk aan mee moeten werken” (R9)*. Uit de interviews kwamen ook verschillende redenen naar voren waarom deze bewoners zo veel belang hechten aan duurzaamheid. Zo bleken bewoners zich met name zorgen te maken

over de wereld en het voortbestaan daarvan: *“Als we niet duurzaam bezig zijn dan hebben we binnen de kortste keren geen aarde meer om op te leven (R13)*. Dat een betere wereld en milieu belangrijke redenen zijn waarom mensen duurzaamheid belangrijk vinden is in lijn met de studie van Azar en Ansari (2017) die aantonen dat een beter milieu een van de belangrijkste motivators is voor duurzaam gedrag. Een betere wereld en milieu zijn motivaties waar zelf-overstijgende waarden aan ten grondslag liggen (De Groot & Steg, 2008). Een andere vorm van een zelf-overstijgende motivatie die naar voren komt bij de positieve attitude tegenover duurzaamheid is ‘nalatenschap’ voor toekomstige generaties: *“Omdat eh...ja vroeger mensen denken over ons. Ons denken over andere mensen, de toekomst” (R18)*.

De meer egoïstische waarden en motivaties komen echter ook in dit onderzoek naar voren. Zo blijken individuele factoren zoals het besparen van geld en gezondheid ook een belangrijke motivator voor een positieve attitude tegenover duurzaamheid: *“Je moet veel verwarming aan doen? Dan gaat het voor het milieu niet goed. En kost geld. Kijk alles gaat niet goed als je heb niet goede duurzaam” (R18)*. Zo gaf een bewoner van de flat ook aan dat de kosten in het dagelijkse leven een voorname reden is om duurzaamheid belangrijk te vinden: *“Ja. Gewoon je moet ook op je portemonnee letten hè. De dingen worden duurder (R12)*.

Ondanks dat het merendeel van de bewoners die geïnterviewd zijn aan geven een positieve attitude tegenover duurzaamheid te hebben en dit een belangrijk thema te vinden waren er ook bewoners die het hier niet mee eens zijn. Zij staan wat negatiever tegenover duurzaamheid en vinden het onzinnig: *“Ja ik vind het allemaal een beetje onzin” (R15)* of uit zijn verband getrokken: *“Ja het is zo ’n issue tegenwoordig. Echt waar. Duurzaamheid, milieu toestanden. Het duurt mijn tijd wel uit ja” (R19)*.

Naast de overwegend positieve en negatieve attitudes tegenover duurzaamheid blijkt uit de resultaten dat deze attitudes bij een deel van de bewoners wat genuanceerder ligt. Zij nemen een meer sceptische houding aan. Zo wordt er niet door iedereen geloofd in duurzaamheid: *“wat ik hoor geloof ik niet allemaal. Er zal best een kern van waarheid zijn. Ik weet, uh ik heb op school geleerd: was vroeger, Groenland was groen 500 jaar geleden. Ja? En nu zit er ijs op. Dus dan denk ik van: ja, is ook alles waar wat er gebeurt?” (R1)*. Terwijl anderen wel vinden dat duurzaamheid van belang is maar geloven dat duurzaamheid niets uitmaakt als niet alle landen hierbij samenwerken: *“Op zich wel. Ehhh alleen ik geloof niet dat het veel meer helpt. Want Nederland is extreem bezig. Maar als ik in mijn buurlanden kom. Bijvoorbeeld Tsjechië of Roemenië en dergelijke. Als je ziet wat daar de lucht in gaat. Dan helpt Nederland niet” (R20)*.

Uit deze resultaten blijkt echter dat het merendeel van de bewoners een positieve attitude heeft tegenover duurzaamheid en hier dan ook veel belang aan hechten. Omdat attitude een van de belangrijkste voorspellers voor duurzaam gedrag is, is de mate waarin mensen zich duurzaam gedragen ook een indicator voor de attitude die zij hebben tegenover duurzaamheid (Azjen 1991). De mate waarin bewoners duurzaam gedrag vertonen wordt in de volgende paragraaf behandeld

4.2 Duurzaamheid bewoners

Uit de interviews valt op te maken dat de meeste bewoners zich inzetten voor duurzaamheid en zich hier ook naar gedragen: *“Nou ik denk dat ik niet zuiniger kan leven als dat ik nu doe” (R10)*. Opmerkelijk onder de mensen die aangaven duurzaam bezig te zijn is dat verschillende mensen de rol van hun opvoeding hierbij betrekken. Deze belangrijke rol van opvoeding blijkt ook uit de socialisatie theorie van de Franse socioloog Dürkheim (1968). Deze theorie stelt dat een persoon bij de geboorte een blanco ‘a-sociaal’ persoon is dat door zijn sociale omgeving gevormd wordt tot een sociaal persoon door middel van socialisering. Dit gebeurt in de eerste plaats door de ouders door middel van de opvoeding. De rol van opvoeding wordt in dit onderzoek ook genoemd als oorzaak voor duurzaam gedrag bij de bewoners: *“Maar ik ben heel*

zuinig opgevoed. Bij mij was armoe troef. Dus het zit gewoon ingebakken, daar hoef ik niet bij na te denken” (R5). Dat ook de omgeving buiten ouders van invloed kan zijn op je gedrag blijkt ook uit de mate waarin werk wordt genoemd als reden dat bewoners zich duurzaam gedragen: “Ja en uhh duurzaamheid. Het zit in mijn beroep gebakken dus”(R6). Je werkomgeving kan in die zin ook een socialiserende rol hebben.

Uit dit onderzoek komen verschillende vormen van duurzaam gedrag naar voren. Met name “afval scheiden” en “water besparen” wordt veelvuldig genoemd (Bijlage 2).

Slechts enkele bewoners geven aan geen rekening te houden met duurzaamheid en geen duurzaam gedrag te vertonen: “Nee. Eerlijk gezegd niet nee. Ik lees elke dag de krant, maar ik verdiep me eigen er niet in. Ik vind het wel ehh ja... Voor mij hoeft het allemaal niet” (R15).

Ook uit de kwantitatieve data blijkt dat het merendeel van de bewoners vindt dat hij of zij zich duurzaam gedraagt (tabel 1). Zo geeft 68,4% aan dat ze zich al langer dan 6 maanden duurzaam gedragen. 5,3% geeft aan regelmatig aan duurzaamheid te denken en het komend half jaar zich meer duurzaam te willen gedragen. Terwijl 10,5% aangeeft zich in de komende dertig dagen al meer duurzaam gedrag te willen vertonen. Daarnaast zegt 15,8% van de bewoners zich niet vaak duurzaam te gedragen en dit ook niet van plan is in de nabije toekomst. Een bewoner heeft deze vraag niet willen of kunnen beantwoorden. Deze bewoner is bij de kwantitatieve resultaten dan ook niet meegenomen.

Tabel 1: Duurzaam gedrag bewoners

Stelling	Frequentie	Procent
Ik gedraag me niet vaak bewust duurzaam en ben niet van plan hier mee te beginnen in de komende 6 maanden.	3	15,8
Ik denk regelmatig na over duurzaamheid en wil me duurzamer gaan gedragen binnen het komend half jaar.	1	5,3
Ik ben van plan de komende 30 dagen me duurzamer te gaan gedragen.	2	10,5
Ik gedraag me duurzaam, maar nog niet langer dan 6 maanden.	0	0
Ik gedraag me al meer dan 6 maanden duurzaam.	13	68,4
Totaal	19	100

Op basis van de bovenstaande resultaten is het aan te nemen dat het merendeel van de bewoners een positieve attitude heeft tegenover duurzaamheid aangezien ze veel duurzaam gedrag vertonen op verschillende manieren. Nu we meer inzicht hebben in hoe de bewoners aankijken tegenover duurzaamheid in het algemeen, kijken we in de volgende paragraaf naar de attitudes die de bewoners hebben over de specifieke verduurzaming van hun eigen woningcomplex.

4.3 Attitude verduurzaming van de flat en behoeftes van bewoners

De attitudes over de verduurzaming van de flat blijken wat genuanceerder te liggen dan de attitudes van de bewoners over duurzaamheid in het algemeen. Zo bestaat er mede door de brede vraagstelling “wat vindt u van de verduurzaming van uw eigen flat” wat ambivalentie in de antwoorden die gegeven worden. Zo antwoorden bewoners tegelijkertijd positief en negatief op deze vraag. In de volgende paragrafen wordt eerst benoemd waarom de bewoners positief zijn over de verduurzaming van hun flat. Daarna worden de redenen in kaart gebracht waarom bewoners niet op zien tegen de verduurzaming van hun woning. Aansluitend daarop wordt er gekeken wat voor behoeftes de bewoners hebben met betrekking tot de verduurzaming van hun flat.

4.3.1 Positieve attitudes

Uit de interviews met de bewoners blijkt dat het overgrote deel van de bewoners het voornemen om de flat te verduurzamen als positief ervaart: *“Ik ben gewoon helemaal positief dus”* (R4). De reden die hierbij het meest naar voren komt is dat het ten goede komt aan het uiterlijk van de flat: *“Ja de flat wordt mooier”* (R20). Die metamorfose is nodig aangezien er sprake is van achterstallig onderhoud. Deuren die niet meer sluiten, verouderde zonweringen en rotte kozijnen: *“Nou ja goed, hier beneden valt het wel mee, met de kozijnen. Maar hoe hoger je in de flat komt hoe rotter die kozijnen worden. En ehh.. nou ja die kozijnen die mogen ook wel een keer vervangen worden want ehhh.... Ja het ziet er gewoon niet meer uit natuurlijk op een gegeven moment”* (R4). Wat samen valt met het punt ‘uiterlijk’ is ook het comfort. Bewoners zijn blij met de verduurzaming omdat ze hopen dat het wooncomfort er op vooruit gaat: *“Ik denk dat er nu niets duurzaam is aan dit gebouw. Behalve...ja...dus. Alles wat ze maar kunnen. Laat het maar komen, want in de tussentijd zit ik in een soort van heet aquarium. Ik voel me af en toe in een soort van terrarium zitten als een soort beestje”* (R14). Uit de literatuur blijkt inderdaad dat duurzame initiatieven van positieve invloed is op het comfort van bewoners in sociale huurwoningen (Moore et al., 2016). Andere redenen die naar voren komen zijn van meer financiële aard. Bewoners hopen dat de verduurzaming snel van start gaat omdat ze er van uit gaan dat het ze uiteindelijk zal schelen in de kosten: *“Plus dat je dus ook zelf in de portemonnee gaat schelen. Zeggen ze hè. Maar dat zegt de regering ook altijd... dus ehhh... Maar ik merk er nog niks van”* (R9). Opmerkelijk aan deze bevindingen is dat het hier gaat om motivaties waar zelf-verrijkende waarden zoals bezit en comfort aan ten grondslag liggen. De waarden theorie stelt dat egoïstische waarden leiden tot negatievere attitudes tegenover duurzaamheid maar uit deze bevindingen blijkt dat dit niet altijd het geval hoeft te zijn. Een andere reden waarom mensen blij zijn met de verduurzaming is omdat het beter is voor het milieu (R7). Hierbij liggen meer zelf-overstijgende waarden aan ten grondslag: *“Omdat ik zo graag goede dingen voor het milieu en het klimaat wil doen”* (R11).

4.3.2 Negatieve attitudes en behoeftes

Ondanks dat veel bewoners het idee van een duurzame flat als positief ervaren zijn er ook een aantal zaken waar de bewoners zich negatief over uit laten. Uit een interview met een bewoner kwam zelfs naar voren dat wanneer bepaalde punten niet aangepakt worden, er geen positieve stem uit-gebracht word voor de verduurzaming van de flat (R11). Belangrijke problemen die uit de interviews naar voren komen zijn: Communicatie, onzekerheid, rommel, financiën en het feit dat de verbouwing nog niet gestart is.

Een van de grootste problemen die door de bewoners benoemd worden is de communicatie tussen de woningcorporatie en de bewoners. Deze communicatie is minimaal (R16) en wordt zelfs slecht genoemd: *“Nou dat vind ik dat het... je weet zo weinig hè? Communicatie is heel slecht”* (R2). Uit de literatuur blijkt dat communicatie essentieel is om een vertrouwensband te creëren tussen de eigenaren van sociale huurwoningen en externe contracthouders. Hierbij leidt een afname van communicatie automatisch tot een verminderde mate van vertrouwen (Hoppe, 2012). Dat ook het vertrouwen in de woningcorporatie en de plannen om de flat te verduurzamen afneemt blijkt uit het volgende citaat: *“Langzamerhand begin ik een beetje het geloof erin te verliezen dat het ook door gaat. Ik denk dat het niet meer door gaat”* (R1). Het uitblijven van heldere communicatie zorgt daarnaast ook voor onrust. Dit wordt ook door bewoners aangehaald als negatieve factor van de verduurzaming zoals uit het volgende citaat blijkt: *“Nou we zijn in 2017 al geïnformeerd met ontzettend veel bla bla bla bla. En uhh het zou dit, het zou dat, het zou zus en het zou zo. De meeste mensen werden er erg onrustig van”* (R16). Deze onzekerheid zorgt er ook voor de bewoners zelf invulling gaan geven aan zaken waar ze nog geen duidelijkheid in gegeven wordt: *“Ze willen de mensen niet in paniek*

hebben. Maar ik lees dat in door de...binnen de regels door” (R3). Uit de literatuur blijkt dat wanneer bewoners van sociale huurwoningen niet genoeg in het proces meegenomen worden dit een negatief effect heeft op de kansen om het duurzaam beleid binnen het woningcomplex te implementeren (Moore et al., 2015). Specifieke behoeftes die door de bewoners genoemd worden die hier op aan sluiten zijn bijvoorbeeld het missen van een goed aanspreekpunt namens de woningcorporatie (R1; R3; R11). En de behoefte aan meer informatie over de stand van zaken, bijvoorbeeld via de website: *“Ze hebben bijvoorbeeld een site. Daar kun je dus de... vervolg zien. Maar die is vanaf 2017 nog hetzelfde. Er staat geen verbetering op. Hoe ver ze zijn, niets op. Heb ik ze al geïnformeerd van: joh pas die site aan met up to date gegevens want dan weten ze waar ze aan toe zijn”* (R16).

Een ander punt waar de bewoners over vallen is hoe het straks in de praktijk in zijn werk zal gaan. Zo verwachten bewoners dat de verbouwingen veel ongemak en rommel met zich mee zal brengen. *“Kijk het enige waar ik het meest negatief over ben is dat het toch een hoop rommel gaat geven”* (R13). Hierbij spelen ook fysieke ongemakken waardoor de verbouwing als onmogelijke opgave gezien kan worden: *“Ik moet dingen uitruimen en ik heb veel spullen en opzij zetten en zo. Dat kan ik niet”*(R5). Sommige bewoners geven aan dat ze behoefte hebben aan een tijdelijk onderkomen tijdens de verbouwing zoals blijkt uit het volgende citaat: *En wij hebben dus ook aangegeven; nou als die verbouwing, als die mannetjes hier in en uit lopen. Dan willen we graag gebruik maken van een... Of een tijdelijke woning of een zorghotel of wat dan ook. Maar dat we dus in ieder geval weg zijn. Het is ons toegezegd dat zo iets mogelijk zou zijn. Maar de man is weg!* (R3).

Een andere praktische kant van de verbouwing waar bewoners zich zorgen over maken is dat er tijdens de verbouwing bouwvakkers in en uit lopen. Dit zorgt voor minder vrijheid en woongenot (R9). Daarnaast blijkt uit het volgende citaat dat vertrouwen hierbij ook een rol speelt: *“Ik vind het ook een probleem, zo veel mensen in je huis. En je weet het niet...je kunt ze niet screenen. Nemen ze niet stiekem dingen weg?”* (R5). Een behoefte die hierbij naar voren komt is dat het nodig is om te inventariseren welke bewoners aangepaste hulp nodig hebben om bijvoorbeeld het huis klaar te maken voor de verbouwing of om onderdak te vinden tijdens de verbouwing (R11; R3).

Eerder werden de financiën al genoemd als factor voor positieve attitudes tegenover de verduurzaming. Echter blijkt uit de interviews dat dit ook van invloed is op een negatieve attitude tegenover de duurzame verbouwing. Dit bestaat voornamelijk uit de angst voor extra kosten tijdens of na de verduurzaming (R15; R13; R12) *“Men zegt dat de huur hetzelfde blijft. Maar dan denk ik ja.... Er komen andere kozijnen met beglazing en dan passen je gordijnen niet meer. Die moeten dan allemaal in het plafond. En eh die kun je niet meer in het hout schroeven de vitrage. Dus eh en je moet toch een inductie of elektrische plaat aanschaffen. En andere pannen”* (R5). Naast de zorgen over persoonlijke kosten, spreken de bewoners van de flat ook hun zorgen uit of de verduurzaming nog wel te betalen is door de woningcorporatie. Zo zijn sommige bewoners bang dat de verduurzaming wegbezuinigd gaat worden zoals blijkt uit het volgende citaat: *“Alleen nu hoor je bezuinigingen. Ja waar gaan ze dat doen? Voor hetzelfde geld zeggen ze “ja die zonnepanelen zijn te duur”* (R6). Dat deze zorg speelt bij de bewoners is niet verrassend. Uit de gevonden literatuur blijkt namelijk dat financiën vaak een barrière vormt bij het implementeren van duurzaam beleid binnen sociale huurwoningcomplexen door gebrek aan kapitaal (Hoppe, 2012). Een behoefte die hier uit voortvloeit is dat de bewoners graag een overzicht zouden zien met de kosten waar zij voor op moeten draaien en voor welke kosten de woningcorporatie zorg draagt (R12; R15).

Ten slotte laten de resultaten van de interviews ook zien dat de bewoners zich negatief uitlaten over het feit dat de verbouwing nog niet van start is gegaan: *“Ja tot nu toe gebeurt er eigenlijk helemaal niks. Wordt alleen een hele hoop gekletst en één appartement hebben ze gedaan”*(R6). Zo houden bewoners rekening met de verbouwing in het dagelijks leven maar

ervaren teleurstelling wanneer de plannen weer gewijzigd worden (R20) . Het witten van muren wordt bijvoorbeeld uitgesteld omdat dit na de verbouwing weer op nieuw gedaan zou moeten worden en vakanties worden niet geboekt omdat men bang is niet thuis te zijn als de verbouwing van start gaat (R20). Volgens bewoners had er in de tussentijd al begonnen kunnen worden met het aanpakken van achterstallig onderhoud en kleinere klussen: *“Want nou lopen mensen te klagen van: Ja nog niks, ze hadden al lang binnen kunnen beginnen bijvoorbeeld. Of met het verwijderen van de gasleidingen. Dat zijn kleine dingen eigenlijk”*(R16).

Uit de kwalitatieve data blijkt dat bewoners tegelijkertijd negatief en positief zijn over de verbouwing. Dit blijkt ook uit de gemiddelde scores van de ambivalentiemaat die meet hoe positief en negatief de bewoners zijn over de verduurzaming van hun flat (tabel 2). De gemiddelde score van hoe positief de bewoners zijn als ze enkele aan de positieve aspecten denken is 5,61 (SD= 0,61). Dit houdt in dat de bewoners heel positief over de positieve aspecten zijn. Als er vervolgens gekeken wordt naar de mate waarin de bewoners negatief zijn over de negatieve aspecten blijkt een gemiddelde score van 3,89 (SD= 1,49). Dit impliceert dat de bewoners niet heel erg negatief zijn als ze denken aan de negatieve aspecten van de verduurzaming. Dit is in gedeeltelijk contrast met wat de kwalitatieve resultaten laten zien. Op basis van de bovenstaande resultaten wordt de onderzoeksvraag in het volgende hoofdstuk beantwoordt en toegelicht.

Tabel 2: Ambivalentiemaat attitudes van bewoners over de aspecten van de verduurzaming

	N	Minimum	Maximum	Gemiddelde	Standaard Deviatie
Positief	18	4,00	6,00	5,61	0,61
Negatief	18	1,00	6,00	3,89	1,49

5. Discussie

De onderzoeksvraag die in dit onderzoek aan bod komt luidt: “Wat zijn de attitudes en behoeften van de bewoners met betrekking tot de verduurzaming van hun sociale huurflat?” Om deze vraag te beantwoorden wordt er eerst naar de deelvragen gekeken. De eerste deelvraag is als volgt: “Wat zijn de attitudes van de bewoners tegenover duurzaamheid in het algemeen en ten opzichte van hun eigen flat?” Uit de resultaten is gebleken dat het merendeel van de bewoners een positieve attitude heeft tegenover duurzaamheid in het algemeen. Dit blijkt uit de uitspraken die de bewoners doen maar ook uit de mate waarin zij al bezig zijn met duurzaamheid in het dagelijkse leven. De bevindingen uit dit onderzoek ondersteunen daarmee de theorie van gepland gedrag en de ABC theorie die laat zien dat een positieve attitude tegenover duurzaamheid ook zorgt voor meer duurzaam gedrag (Ajzen 1985; Shove, 2010). Opvallend hierbij is dat verschillende bewoners de invloed van opvoeding en werk hierbij betrekken. Dit wordt ondersteund door de socialisatie theorie die stelt dat de mens pas vanaf de geboorte gesocialiseerd wordt door zijn omgeving (Dürkheim 1968). Voor verder onderzoek zou het interessant zijn om te onderzoeken of de socialisatietheorie opgaat in relatie met het vertonen van duurzaam gedrag. Mocht dit het geval zijn kan dit tot inzichten leiden bij bijvoorbeeld beleidmakers van (basis)onderwijs. Door het meer implementeren van lessen over duurzaamheid zou er dan wellicht een duurzamere generatie gecreëerd kunnen worden met het oog op de toekomst. Daarnaast worden er door de bewoners aspecten van duurzaamheid genoemd die betrekking hebben op financiën, het milieu en op het welzijn van

de mens. Dit ondersteunt de triple bottom benadering die stelt dat duurzaamheid bestaat uit de drie aspecten; people, profit en planet (Elkinton, 1997).

Een sterk punt van dit onderzoek is de manier waarop de ambivalentie in attitudes in kaart gebracht is. Door enkele ambivalente vragen te stellen tijdens de interviews is er meer inzicht verkregen in de wijze waarop de attitudes van de bewoners opgebouwd worden. Dit komt met name naar voren bij de attitudes van de bewoners tegenover de verduurzaming van de eigen flat. Hieruit blijkt dat het merendeel van de bewoners zich positief uitspreekt over de verduurzaming van de flat maar tegelijkertijd is er ook op te maken dat veel van deze bewoners ook negatieve kanten zien van de verduurzaming van hun woning. De bewoners zijn enerzijds blij dat de flat gerenoveerd wordt en ook het duurzame aspect wordt over het algemeen als positief ervaren. Anderzijds geven de bewoners aan dat ze vinden dat de start van de verbouwing lang op zich laat wachten. Men is bang voor de rommel en weet niet meer waar ze aan toe zijn doordat zij onduidelijke communicatie ervaren.

Opvallend aan de uitkomsten met betrekking tot de attitudes over de verduurzaming van de sociale huurflat is dat de positieve attitudes zich focussen op de uitkomst van de verduurzaming terwijl de meeste negatieve attitudes zich richten op het proces van de verduurzaming. Ook interessant zijn de 'waarden' die naar boven komen wanneer bewoners beredeneren waarom ze positief dan wel negatief staan tegenover de verduurzaming van hun woning. Uit de waardentheorie van de Schwarz (1992) en de aangepaste versie van de Groot en Steg (2008) is namelijk op te maken dat zelf-verrijkende waarden zoals rijkdom en bezit leiden tot een negatievere attitude tegenover duurzaamheid. Uit dit onderzoek komt echter naar voren dat zelf-verrijkende waarden zoals rijkdom ook van invloed zijn op de positieve attitudes tegenover duurzaamheid. Dit gebeurt wanneer bewoners van mening zijn dat de verduurzaming er voor zal zorgen dat ze er financieel op vooruit gaan door bijvoorbeeld lagere energie kosten.

De tweede deelvraag die in dit onderzoek gesteld wordt luidt: "Wat zijn de behoeftes van de bewoners met betrekking tot de verduurzaming van hun flat en hoe kan de betrokkenheid van de bewoners aan de hand van deze behoeftes verbeterd worden?" Uit de negatieve aspecten van de verduurzaming die de bewoners noemen is ruimte voor verbetering op te maken. Zo zijn bewoners bang voor de rommel die de verbouwing gaat opleveren. Enkele bewoners hebben dit ook aangekaart waarop ze nog geen concrete oplossing hebben ontvangen vanuit de woningcorporatie. Dit komt de vertrouwensband tussen huurder en woningcorporatie niet ten goede terwijl deze wel belangrijk is om duurzaam beleid succesvol te kunnen implementeren (Hoppe, 2012). Een mogelijke verbetering zou kunnen zijn dat de woningcorporatie meer duidelijkheid verschaft in wat de mogelijkheden zijn voor de bewoners voor wat betreft een tijdelijk onderkomen of hulp als men zelf niet in staat is de woning voor de verbouwing klaar te maken. Ook geven een aantal bewoners aan een aanspreekpunt te missen. Indien deze er wel is, helpt het als deze meer zichtbaar is voor de bewoners om de betrokkenheid van de bewoners te vergroten. Ook is er meer behoefte aan communicatie. Zo blijkt uit de resultaten dat de website nog niet voldoende (recente) informatie verstrekt en hebben de bewoners behoefte aan een update van de stand van zaken. Het verstrekken van meer informatie via diverse media zou de betrokkenheid kunnen vergroten zoals eerder al bleek uit het onderzoek van Mueller (2010). Dit valt samen met de behoefte aan meer duidelijkheid over de verbouwing en de traagheid van de voortgang van de verbouwing. Dat de bewoners aangeven niet voldoende op de hoogte te zijn een enkeling daarom ook niet met de verbouwing in wilt stemmen vormt een barrière voor de beoogde verduurzaming. Dit is in lijn met het onderzoek van Moore en zijn collega's (2015) dat aantoonde dat het niet voldoende meenemen van bewoners bij het implementeren van duurzaam beleid van negatieve invloed is op de kansen om dit beleid succesvol in te voeren.

Een aanbeveling voor de woningcorporatie en beleidsontwikkelaars in het algemeen op basis van dit onderzoek is dan ook om meer focus te leggen op de samenwerking met de bewoners. Dit vergroot de betrokkenheid bij de bewoners. Op deze manier wordt de kans dat de verbouwing een succes wordt alleen maar groter.

Het uitvoeren van dit onderzoek heeft ook wat obstakels met zich meegebracht. Zo zijn er taalbarrières waargenomen tijdens het afnemen van sommige interviews. Daardoor was het niet altijd zeker of de respondenten de vraag goed begrepen en zijn sommige vragen niet of nauwelijks beantwoord. Dit kan van invloed zijn op de validiteit van dit onderzoek. Echter is er voor gekozen om ondanks de taalbarrières deze respondenten toch op te nemen in het onderzoek omdat het in dit onderzoek draait om attitudes en behoeftes van de bewoners. Deze respondenten maken ook deel uit van de onderzoekspopulatie en kunnen op basis van een taalbarrière niet uitgesloten worden. Daarbij hebben al deze respondenten ondanks soms wat moeizame communicatie, zonder uitzondering waardevolle informatie geleverd over hun attitudes en ervaringen als flat bewoner. Ook bij de respondenten die vloeiend Nederlands spraken was het niet altijd duidelijk of alle vragen goed begrepen zijn. Begrippen als ‘duurzaamheid’ werden veelvuldig gebruikt maar uit de antwoorden was soms verwarring op te maken over wat duurzaamheid inhoudt. Er is geprobeerd dit probleem te voorkomen door meermaals bij de respondent te controleren of de vraag begrepen werd. Uitsluiten van dit probleem kan echter niet. Ook waren niet alle respondenten op de hoogte van de inhoud van de verbouwing omdat zij nog maar net verhuisd waren of geen informatieavonden bijgewoond hadden. Hierdoor is het niet zeker dat alle vragen op basis van juiste informatie zijn beantwoord. Er is geprobeerd om dit te voorkomen door de plannen kort toe te lichten en indien gewenst zijn sommige vragen overgeslagen. Naar verwachting heeft het overslaan van enkele vragen geen nadelige impact op de validiteit van dit onderzoek. Tijdens het afnemen van de interviews is er namelijk een zekere mate van saturatie bereikt wat betreft de data. Zo hebben de laatst afgenomen interviews geen verrassende en nieuwe inzichten opgeleverd.

Ten slotte het antwoord op de onderzoeksvraag: “Wat zijn de attitudes en behoeften van de bewoners met betrekking tot de verduurzaming van hun sociale huurflat?” De attitudes van de bewoners zijn deels ambivalent maar overwegend positief. De meest voorkomende behoeftes die de bewoners hebben zijn: meer duidelijkheid en communicatie over de stand van zaken. Waaronder de kosten, een planning van de verbouwing, een duidelijk aanspreekpunt en concrete oplossingen voor praktische zaken het meest in het oog springen. Door het uitvoeren van dit onderzoek is er meer inzicht verkregen in de attitudes die de bewoners hebben omtrent de mogelijke verduurzaming van hun woning. Daarnaast heeft dit onderzoek concrete aandachtspunten opgeleverd die woningcorporaties kunnen helpen om sociale huurwoningcomplexen te verduurzamen.

Eerder zagen we al dat de P van “People” uit de triple bottom benadering staat voor het menselijk welbevinden dat onderdeel uitmaakt van duurzaamheid. Na dit onderzoek kunnen we stellen dat de “P” van “People” ook zeker niet overgeslagen kan worden in het proces voorafgaand aan die duurzaamheid. Men kan het kapitaal en de technologie in pacht hebben om duurzaam beleid uit te voeren, maar zonder draagvlak bij het ‘publiek’ is de kans van slagen nihil.

6. Literatuurlijst

- Ajzen, I. (1985). From intentions to actions: A theory of planned behavior. In J. Kuhl & J. Beckmann (Eds.), *Action control: From cognition to behavior*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer-Verlag. (pp. 11-39). doi: https://doi.org/10.1007/978-3-642_69746-3_2
- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organizational Behaviour and Human Decision Processes*, 50(2), 179-211. doi: 10.1016/0749-5978(91)90020-T
- Alhaddi, H. (2015). Triple bottom line and sustainability: A literature review. *Business and Management Studies*, 1(2), 6-10. doi:10.11114/bms.v1i2.752
- Ambrose, A. (2014). User and organizational responses to biomass district heating. *Proceedings of the Institution of Civil Engineers: Urban Design and Planning*, 167, 35-41. doi: <https://doi.org/10.1680/udap.12.00023>
- Artikel 7:220, Burgerlijk Wetboek (2016, 1 juli). Geraadpleegd op 3 juni 2019 via <http://wetten.overheid.nl/BWBR0005290/2016-04-01>
- Azar, E., & Al Ansari, H. (2017). Framework to investigate energy conservation motivation and actions of building occupants: The case of a green campus in Abu Dhabi, UAE. *Applied Energy*, 190, 563-573. doi: <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2016.12.128>
- Bal, M., & Stok, M. (2018). Bewonersonderzoek 2019. 1-7.
- Bencala, K. R., & Dabelko, G. D. (2008). Water wars: Obscuring opportunities. *Journal of International Affairs*, 61(2), 21-33. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/24358109>
- Braun, V., Clarke, V., Hayfield, N., & Terry, G. (2019). Thematic Analysis. In: Liamputtong P. (eds) *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences*. Springer, Singapore. doi: https://doi.org/10.1007/978-981-10-5251-4_103
- De Groot, J. I. M., & Steg, L. (2008). Value orientations to explain beliefs related to environmental significant behavior: How to measure egoistic, altruistic, and biospheric value orientations. *Environment and Behavior*, 40, 330-354. doi: <https://doi.org/10.1177/0013916506297831>
- De Volkskrant, (2018). 324 doden bij overstromingen in India, 200.000 mensen ontheemd. Geraadpleegd op 26 januari 2019 via; <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/324-doden-bij-overstromingen-in-india-200-000-mensen-ontheemd~b7239ee4/>
- Diclemente, C.C., Prochaska, J.O., Fairhurst, S.K., Velicer, W.F., Velasquez, M.M., Rossi, J.S. (1991) The Process of Smoking Cessation: An Analysis of Precontemplation, Contemplation, and Preparation Stages of Change. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 59 (2), 295-304. Doi: <http://dx.doi.org/10.1037/0022-006X.59.2.295>
- Dürkheim, E., *Education et Sociologie*, Paris, 1968, p. 41.
- Fielding, K. S., & Hornsey, M. J. (2016). A social identity analysis of climate change and environmental attitudes and behaviors: Insights and opportunities. *Frontiers in psychology*, 7, 121. doi: <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.00121>
- Flick, U. (2018). *An introduction to qualitative research*. Sage Publications Limited.
- Fornara, F., Pattitoni, P., Mura, M., & Strazzeria, E. (2016). Predicting intention to improve household energy efficiency: The role of value-belief-norm theory, normative and informational influence, and specific attitude. *Journal of Environmental Psychology*, 45, 1-10. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2015.11.001>

- Gemeente Utrecht, (2016). Utrecht: Energiek middelpunt van het land. Energieplan Utrecht. Geraadpleegd op 6 juni 2019 via: <https://omgevingsvisie.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/zz-omgevingsvisie/thematisch-beleid/energie/2015-06-energieplan-utrecht-energiek-middelpunt-van-het-land.pdf>
- Halcomb, E. J., & Davidson, P.M. (2006). Is verbatim transcription of interview data always necessary? *Applied Nursing Research*, 19(1), 38-42. doi:10.1016/j.apnr.2005.06.001
- Hoppe, T. (2012). Adoption of innovative energy systems in social housing: Lessons from eight large-scale renovation projects in The Netherlands. *Energy Policy*, 51, 791-801.
- Judson, E., Bell, S., Bulkeley, H., Powells, G. & Lyon, S. (2015). The co-construction of energy provision and everyday practice: Integrating heat pumps in social housing in England. *Science and Technology Studies*, 28, 26-53.
- Kaplan, K. J. (1972). On the ambivalence-indifference problem in attitude theory and measurement: A suggested modification of the semantic differential technique. *Psychological Bulletin*, 77, 361-372. doi: <http://dx.doi.org/10.1037/h0032590>
- Kates, R.W., Parris, T.M. & Leiserowitz, A.A. (2005). What is sustainable development? Goals, indicators, values, and practice. *Environ. Sci. Policy Sustain. Dev*, 47, 8-21. doi:10.1080/00139157.2005.10524444
- Kolk, A. (2016). The social responsibility of international business: From ethics and the environment to CSR and sustainable development. *Journal of World Business*, 51(1), 23-34. doi: <https://doi.org/10.1016/j.jwb.2015.08.010>
- Labanca, N., & Bertoldi, P. (2018). Beyond energy efficiency and individual behaviours: policy insights from social practice theories. *Energy policy*, 115, 494-502. doi: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2018.01.027>
- Lee, C., & Coughlin, J. F. (2015). PERSPECTIVE: Older adults' adoption of technology: an integrated approach to identifying determinants and barriers. *Journal of Product Innovation Management*, 32(5), 747-759.
- Ligterink, J., Kleijwegt, J., & van de Rijt, A. (2019). De mobiliseerbaarheid van huurflatbewoners voor de energietransitie. *Mens en maatschappij*, 94(1), 91-115. doi: <https://doi.org/10.5117/MEM2019.1.005.LIGT>
- Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of psychology*, 140, 44-53.
- McCabe, A., Pojani, D., & van Groenou, A. B. (2018). The application of renewable energy to social housing: A systematic review. *Energy policy*, 114, 549-557. doi: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.12.031>
- Mueller, E. 2010. "Old apartments and new plans: reconciling planning and housing goals in two Texas cities". *Community Development: Journal of the Community Development Society*, 41(1), 121-140. doi: <https://doi.org/10.1080/15575330903548786>
- Natuur en milieufederatie Utrecht (2019), Duurzame energieopwekking in provincie Utrecht: tenminste 16% in 2023. Geraadpleegd op 28 mei 2019 via: <https://www.nmu.nl/wp-content/uploads/sites/2/2019/03/Flyer-NMU-Duurzame-Energieopwekking-in-de-provincie-Utrecht-16-in-2023.pdf>
- Raven, R. P. J. M. (2016). Transitie in de experimentele stad.

- Rijksoverheid, (2015,12 december). Nederland stemt in met historisch Klimaatakkoord. Geraadpleegd op 11 juni 2019 via: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/klimaatverandering/nieuws/2015/12/12/nederland-stemt-in-met-historisch-klimaatakkoord>
- Ritchie, J. & Lewis, J. (2003). *Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers*. Sage.
- Roehrich, J. K., Grosvold, J., & Hoejmose, S. U. (2014). Reputational risks and sustainable supply chain management. *International Journal of Operations & Production Management*, 34(5), 695–719. <https://doi.org/10.1108/IJOPM-10-2012-0449>
- Ros, J., Schure, K., (2016, 19 februari). Vormgeving van de Energietransitie. Planbureau voor de Leefomgeving, 2014. Geraadpleegd op 1 juni 2019 via: <http://www.pbl.nl/publicaties/vormgeving-van-de-energietransitie>
- Schwartz, S. H. (1992). Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. In M. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology*, 1-65. doi: [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60281-6](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60281-6)
- Shove, E. (2010). Beyond the ABC: climate change policy and theories of social change. *Environment and planning A*, 42(6), 1273-1285. doi: <https://doi.org/10.1068/a42282>
- Steg, L., De Groot, J. I., Dreijerink, L., Abrahamse, W., & Siero, F. (2011). General antecedents of personal norms, policy acceptability, and intentions: The role of values, worldviews, and environmental concern. *Society and Natural Resources*, 24, 349-367.
- Steg, L., Dreijerink, L., & Abrahamse, W. (2005). Factors influencing the acceptability of energy policies: A test of VBN theory. *Journal of Environmental Psychology*, 25, 415-425.
- Stern, P. C. (2000). New environmental theories: toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56, 407-424.
- Strange, T., Bayley, A. (2008). Sustainable Development. Linking Economy, Society, Environment; Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD): Paris, France.
- Teli, D., Dimitriou, T., James, P. A. B., Bahaj, A. S., Ellison, L. & Waggott, A. (2016). Fuel poverty-induced 'prebound effect' in achieving the anticipated carbon savings from social housing retrofit. *Building Services Engineering Research and Technology*, 37, 176-193. doi: <https://doi.org/10.1177/0143624415621028>
- Vakblad Warmtepompen 2017. Gasloos wonen in bestaande bouw; de uitdagingen zijn groot. geciteerd op 28-5-2019, via <http://vakbladwarmtepompen.nl/gasloos-wonen-in-bestaande-bouw-de-uitdagingen-zijn-groot/>
- Vandoninck, J., & Brans, M.(2016). What Policy Instruments Can Be Applied to Reduce Non-Take-Up? A Systematic Literature Review.
- Vastelastenbond, (2018, 13 maart). Duurzaam, klimaat en energie. Groene gemeenten. Geraadpleegd op 11 juni 2019 via <https://www.vastelastenbond.nl/blog/duurzaamheid-klimaat-en-energie-groene-gemeenten/>
- Warren, R., Price, J., Van Der Wal, J., Cornelius, S., & Sohl, H. (2018). The implications of the United Nations Paris Agreement on climate change for globally significant biodiversity areas. *Climatic Change*, 147(3-4), 395-409.
- World Commission on Environment and Development, 1987. Our Common Future; Oxford University Press: New York, NY, USA.

7. Bijlagen

7.1 Vragenlijst

Bewonersonderzoek 2019

Inleiding:

We gaan zo starten met het onderzoek, daarvoor wil ik u nog op de volgende zaken wijzen.

Dit is een onafhankelijk onderzoek. Alle antwoorden die u geeft zijn vertrouwelijk en zullen anoniem verwerkt worden. Deelname aan dit onderzoek is geheel vrijwillig. Mocht u een vraag niet willen beantwoorden is dat altijd mogelijk. Ook kunt u op ieder moment tijdens het interview uw deelname stopzetten. U hoeft daar geen reden voor te geven. Het interview zal ongeveer 45 min duren.

Heeft u voorafgaand aan het interview nog vragen?

Dan gaan we nu beginnen met het interview.

Allereerst bedankt voor uw deelname. Het interview zal bestaan uit twee delen. In het eerste deel gaan we het hebben over duurzaamheid in het algemeen en de verduurzaming van uw flat. In het tweede deel gaan we kijken naar specifiek gedrag, dat na de verbouwing belangrijk is.

Mocht het zo zijn dat er tijdens het interview onduidelijkheden zijn, vraag het gerust. Dan probeer ik er zo goed mogelijk antwoord op te geven.

Bewonersonderzoek Deel I – Duurzaamheid & de verduurzaming van de flat

Door zich duurzaam te gedragen proberen mensen klimaatproblemen tegen te gaan. Mensen proberen hun negatieve invloed op de wereld zo klein mogelijk te maken. Je kan op veel verschillende manieren duurzaam zijn: van het kopen van duurzame producten tot water besparen door korter te douchen of vuilnis scheiden voor recycling.

Ik wil graag weten wat u van duurzaamheid vindt.

Bent u bezig met duurzaam gedrag? Zo ja, wat doet u zoal? Zo nee, waarom niet?

Vindt u duurzaamheid een belangrijk thema? Waarom wel of niet? (alleen vragen indien bij vorige vraag nog niet beantwoord)

Welke van de volgende beweringen over duurzaam gedrag past het beste bij u? (antwoordblad)

- Ik gedraag me niet vaak bewust duurzaam en ben niet van plan hiermee te beginnen in de komende 6 maanden.
- Ik denk regelmatig na over duurzaamheid en wil me duurzamer gaan gedragen binnen het komend half jaar.
- Ik ben van plan de komende 30 dagen me duurzamer te gaan gedragen.
- Ik gedraag me duurzaam, maar nog niet langer dan 6 maanden.
- Ik gedraag me al meer dan 6 maanden duurzaam.

Dan volgen nu een aantal meer specifieke stellingen over duurzaamheid. Ik wil graag weten in hoeverre u het hiermee eens bent op een schaal van 1 tot 6 (**A4 met antwoordcategorieën voorleggen aan deelnemer gedurende afnemen van dit onderdeel) (DEEL I). (Sommige vragen kunnen op elkaar lijken maar zijn wel verschillend)**

De opwarming van de aarde is een probleem.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 Helemaal mee eens

Duurzaam gedrag gaat de opwarming van de aarde tegen.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 Helemaal mee eens

Het uitputten van energiebronnen is een probleem.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 Helemaal mee eens

Het klimaat zal verbeteren als we minder energie gebruiken.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 Helemaal mee eens

Het is niet zeker dat de opwarming van de aarde een echt probleem is.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 Helemaal mee eens

Ik ben mede verantwoordelijk voor de klimaatproblemen.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 Helemaal mee eens

Ik ben mede verantwoordelijk voor de opwarming van de aarde.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 Helemaal mee eens

Mijn bijdrage aan de energieproblemen is zo klein dat je het niet merkt.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 Helemaal mee eens

Ik voel me verplicht zo veel mogelijk energie te besparen.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 Helemaal mee eens

Ik vind dat ik energie moet besparen, ongeacht wat anderen doen.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 Helemaal mee eens

Ik voel me schuldig, als ik energie verspil.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 Helemaal mee eens

Dan volgen nu nog enkele vragen over de verduurzaming van de flat.

Wat vindt u van de verduurzaming van uw eigen flat? (Wat vindt u positief/ negatief. Kunt u wat voorbeelden noemen).

Als u alleen maar denkt aan de positieve kanten van deze verduurzaming, hoe positief bent u dan?

Helemaal niet positief 1 2 3 4 5 6 Heel positief

Kunt u toelichten waarom u dit vindt? Zijn er nog andere positieve kanten van deze verduurzaming waar u aan denkt?

Als u alleen maar denkt aan de negatieve kanten van deze verduurzaming, hoe negatief bent u dan?

Helemaal niet negatief 1 2 3 4 5 6 Heel negatief

Kunt u toelichten waarom u dit vindt? Zijn er nog andere negatieve kanten van deze verduurzaming waar u aan denkt?

Bewonersonderzoek Deel II – Motivatie voor specifiek gedrag

Dit was het einde van het eerste deel van het interview. We gaan nu door met deel II

Voor de verduurzaming van uw flat is specifiek gedrag belangrijk. Hierom richten we ons in het tweede deel van het onderzoek op gedrag. We hopen dat u ons en uzelf wilt helpen door enkele vragen te beantwoorden.

In overleg met Bo-Ex en technische partners is gekozen voor twee manieren van verduurzaming: constant verwarmen en actief zonweren. Ik zal uitleggen wat dit gedrag inhoudt. Ook vertel ik wat u als bewoner kunt doen om de veranderingen tot een succes te maken. Na deze uitleg stel ik u een aantal vragen over het gedrag.

Gedrag 1: Constant verwarmen

Als de flat wordt verduurzaamd, heeft uw woning geen centrale thermostaat meer. Uw woning wordt voorzien van een radiator die warmte krijgt van de warmtepomp op het dak van de flat. In plaats van een centrale thermostaat kunt u in elke kamer de temperatuur zelf kunt regelen met een knop op de verwarming. Bij de radiator is het grote verschil met het vorige verwarmingssysteem dat de kamer rustig aan op temperatuur komt. Uw radiator voelt dus minder heet aan. Het beste is om per kamer een vaste temperatuur in te stellen. U stelt de juiste temperatuur één keer in en verandert de temperatuurinstellingen daarna zo weinig mogelijk. Wanneer u uw huis voor minder dan 24 uur verlaat, hoeft u de verwarming niet meer uit of lager te zetten.

Heeft u op dit moment vragen over 'constant verwarmen'?

(indien ja → probeer te verduidelijken; indien nee → door naar volgende vraag)

Kunt u in uw eigen woorden beschrijven hoe uw gedrag na de verbouwing zal veranderen?

Ik wil graag weten waarom u dit gedrag wel of niet uit zult voeren.

Soms gedragen mensen zich duurzaam omdat dit geld bespaart. Andere mensen kijken vooral naar hoeveel moeite iets kost. Er zijn dus verschillende redenen voor iemand om zich wel of niet duurzaam te gedragen.

Ik leg u nu een lijstje met mogelijke redenen voor. Wat is voor u de voornaamste reden voor uw keuze om uw huis wel of niet constant te verwarmen? Welke andere redenen spelen ook een rol in uw keuze om uw huis constant te verwarmen en welke niet? Natuurlijk mag u ook redenen geven die niet op het lijstje staan.

Lijst met de volgende motieven op papier voorleggen aan deelnemer: Plezier; Gemak; Comfort; Kosten; Aanzien (in de ogen van vrienden & kennissen); Eerlijkheid (Eerlijke manier met de wereld omgaan); Het juiste doen; Bijdragen aan een betere wereld; Het milieu; De natuur; Vervuiling; Anders, namelijk...

Hoe spelen deze motieven een rol bij uw keuze om een vaste temperatuur in te stellen voor uw huis?
Hoe maken ze de kans hierop groter of kleiner?

Dan wil ik nu graag meer weten over hoe u denkt over dit gedrag **(A4 met antwoordcategorieën voorleggen aan deelnemer gedurende afnemen van dit onderdeel).**

Constant verwarmen, dus een vaste temperatuur instellen voor de woning en de verwarming niet meer lager of uit zetten bij het verlaten van de woning	<i>Goed</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>slecht</i>
	<i>Plezierig</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>onplezierig</i>
	<i>Voordelig</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>nadelig</i>
	<i>Nuttig</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>nutteloos</i>

Er volgen nu een aantal stellingen. Kunt u aangeven in hoeverre (van een schaal van 1 tot 7) u het met deze stellingen eens of oneens bent?

Antwoordcategorie blad (deel II) laten zien

De meeste mensen die voor mij belangrijk zijn zouden het goedkeuren als ik mijn huis met een vaste temperatuur verwarm.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 Helemaal mee eens

De meeste mensen om mij heen proberen hun huis met een vaste temperatuur te verwarmen.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 Helemaal mee eens

Ik heb er vertrouwen in dat het me lukt om mijn huis met een vaste temperatuur te verwarmen.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 Helemaal mee eens

Ik kan zelf bepalen of ik mijn huis constant verwarm of niet.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 Helemaal mee eens

Ik heb de intentie om mijn huis met een vaste temperatuur te verwarmen.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 Helemaal mee eens

Gedrag 2: Actief zonweren

Als de flat wordt verduurzaamd, krijgt uw woning speciale beglazing en zonwering aan de zuidoostzijde. Door de speciale beglazing blijft warmte die binnenkomt beter binnen, waardoor de woning gemakkelijker verwarmd kan worden bij kouder weer. Omdat warmte makkelijk binnen blijft is het ook belangrijk bij warmer weer zoveel mogelijk ongewenste warmte buiten te houden met de zonwering. Dat betekent dat u de zonwering van kamers waar in de ochtend de zon op staat de avond van tevoren alvast dichtdoet. Wanneer u overdag van huis bent, doet u voordat u weggaat de zonwering van kamers waar overdag de zon op staat alvast dicht.

Heeft u op dit moment vragen over 'actief zonweren'?

(indien ja → probeer te verduidelijken; indien nee → door naar volgende vraag)

Kunt u in uw eigen woorden beschrijven hoe uw gedrag na de verbouwing zal veranderen?

Ik wil ook over dit gedrag graag weten waarom u het wel of niet uit zal voeren.

Ik leg u weer het lijstje met mogelijke redenen voor. Wat is voor u de voornaamste reden voor uw keuze om wel of niet actief zon te weren? Welke andere redenen spelen ook een rol in uw keuze om uw huis constant te verwarmen en welke niet? Natuurlijk mag u ook redenen geven die niet op het lijstje staan.

Lijst met de volgende motieven op papier voorleggen aan deelnemer: Plezier; Gemak; Comfort; Kosten; Aanzien (in de ogen van vrienden & kennissen); Eerlijkheid (Eerlijke manier met de wereld omgaan); Het juiste doen; Bijdragen aan een betere wereld; Het milieu; De natuur; Vervuiling; Anders, namelijk...

Hoe spelen deze motieven een rol bij uw keuze om actief zon te weren bij warm weer? Hoe maken ze de kans hierop groter of kleiner?

Dan wil ik nu graag meer weten over hoe u denkt over dit gedrag (*A4 met antwoordcategorieën voorleggen aan deelnemer gedurende afnemen van dit onderdeel*).

Actief zonweren, dus de zonwering zo veel mogelijk gesloten houden op dagen met veel zon.	<i>Goed</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>Slecht</i>
	<i>Plezierig</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>onplezierig</i>
	<i>Voordelig</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>Nadelig</i>
	<i>Nuttig</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>nutteloos</i>

We zijn bijna aan het einde van het interview aangekomen.

Er volgen nog een aantal stellingen. Kunt u aangeven in hoeverre (van een schaal van 1 tot 7) u het met deze stellingen eens of oneens bent?

Antwoordcategorie blad (deel II) laten zien

De meeste mensen die voor mij belangrijk zijn zouden het goedkeuren als ik mijn zonwering zo veel mogelijk gesloten houdt.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 Helemaal mee eens

De meeste mensen om mij heen proberen hun zonwering zo veel mogelijk gesloten te houden.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 Helemaal mee eens

Ik heb er vertrouwen in dat het me lukt om mijn zonwering zo veel mogelijk gesloten te houden.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 Helemaal mee eens

Ik kan zelf bepalen of ik mijn zonwering zo veel mogelijk gesloten houdt.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 Helemaal mee eens

Ik heb de intentie om mijn zonwering zo veel mogelijk gesloten te houden.

Helemaal mee oneens 1 2 3 4 5 6 7 Helemaal mee eens

Besturing voor verwarming

Voor de verwarming is ook een extra apparaat gemaakt. Het is een soort scherm dat op dat van een iPad lijkt. Hiermee kunt u de verwarming in uw hele woning bedienen. Via dit scherm krijgt u ook ideeën en tips om energie te besparen.

Voorbeeld: Als u de temperatuur hoger instelt, dan komt de vraag "Waarom stelt u de temperatuur hoger in?". U kunt dan via het scherm uit meerdere antwoordopties kiezen. Als u bijvoorbeeld kiest voor "Ik vind het te koud in huis", kan het apparaat de tip geven om de gordijnen vast dicht te doen.

Dit extra apparaat wordt voorlopig nog niet geïnstalleerd in uw woning, maar ik zou graag willen weten hoe u hierover denkt? Zou u zo'n apparaat willen hebben of juist niet? En waarom dan?

Afsluiting:

We zijn aan het einde van het interview gekomen, heeft u misschien nog vragen?

7.2 Codeboom

Name	Description	Files	References
Attitude duurzaamheid	Wat is de attitude van de bewoner tegenover duurzaamheid? Vinden ze het een belangrijk thema of juist niet. En waarom?	16	33
Belangrijk	Bewoner vindt duurzaamheid een belangrijk thema	16	32
Beter voor de wereld	Duurzaamheid belangrijk vinden omwille van de conditie van de wereld	8	14
Energie besparen	Duurzaamheid belangrijk vinden omdat het energie bespaard.	2	2
Geld besparen	Duurzaamheid belangrijk vinden omdat het geld bespaard.	2	3
Gezondheid	Duurzaamheid een belangrijk thema vinden omwille van gezondheidsredenen.	3	4
Luchtvervuiling	Duurzaamheid een belangrijk thema vinden om de luchtkwaliteit/luchtzuiverheid.	1	3
Nalatenschap	Duurzaamheid belangrijk vinden met het oog op toekomstige generaties. De wereld netjes achterlaten	5	6
Verantwoordelijkheidsgevoel	Duurzaamheid belangrijk vinden vanuit verantwoordelijkheidsbesef. De plicht om je steentje bij te dragen	2	2
Niet belangrijk	Bewoner vindt duurzaamheid geen belangrijk thema	3	10
Sceptisch	Bewoners die sceptisch over duurzaamheid of de inspanningen die daarvoor geleverd worden.	5	5
Inspanning andere landen	Sceptisch over duurzaamheid omdat andere landen niet voldoende bijdragen	2	3
Rol overheid	Sceptisch over duurzaamheid omdat de overheid enkel meewerkt omwille van geld	1	2
Attitude verduurzaming flat	Attitudes over de verduurzaming van de eigen flat	17	37

Name	Description	Files	References
Negatief	Aspecten van de verduurzaming van de flat die als negatief gezien worden.	16	52
Achteruitgang faciliteiten	Zaken waarvan de bewoners het jammer vinden dat die veranderen na de verbouwing. Dingen die ze gaan missen.	7	12
Bewonerscommissie	Negatieve uitspraken over de bewonerscommissie met betrekking tot de verduurzaming.	2	3
Communicatie	Negatieve aspecten/uitspraken met betrekking op communicatie	9	20
Er gebeurt nog niets	Negatieve aspecten/uitspraken omdat de verbouwing nog niet gestart is.	8	16
Financiën	Negatieve uitspraken/aspecten met betrekking op financiën.	4	6
financiën woningcorporatie	Zorgen om haalbaarheid van de verbouwing door te weinig kapitaal.	3	6
Bezuinigingen	Uitspraken over bezuinigingen van de verbouwing.	1	4
Kosten Bewoners	De kosten waar de bewoners voor op (denken te) draaien	5	9
Fysiek onmogelijk	Vorbereidingen van de verbouwing die niet mogelijk zijn door fysieke gesteldheid.	1	6
Missend aanspreekpunt	Project manager is weg gegaan. En wordt gemist	2	4
Niet eerder gerenoveerd	Waarom is er niet eerder gerenoveerd? Er is al langere tijd achterstallig onderhoud.	3	5
Niet overal dezelfde veranderingen	Niet alle verdiepingen/flats krijgen dezelfde faciliteiten volgens de bewoners.	1	1
Onduidelijkheid	Negatieve uitspraken/aspecten over de onduidelijkheid tijdens de verduurzaming van de flat.	10	31
Rommel	Zorgen en negatieve uitspraken over de rommel die de verbouwing met zich mee zal brengen.	7	17

Name	Description	Files	References
Vertrouwen verliezen	Vertrouwen in de plannen en verduurzaming neemt af.	6	10
Vreemde mensen in huis	Zorgen en uitspraken over de vreemde mensen(bouwvakkers) die tijdens de verbouwing in de huizen van de bewoners zullen komen.	4	4
Neutraal	Neutrale uitspraken over de verbouwing. Niet voor en niet tegen de verbouwing zijn.	3	4
Positief	Aspecten van de flat die door de bewoners al positief gezien worden.	19	66
Comfort	Vooruitgang in comfort als positief aspect van de verbouwing.	8	18
Elektrisch koken	Elektrisch koken als positief aspect aan de verbouwing.	2	2
Goed begin	Goede start van het verduurzamingsproject.	2	3
Goed voor milieu	Verduurzaming is goed voor het milieu.	4	4
Kosten omlaag	Lagere kosten na de verduurzaming van de flat.	3	3
Stadsverwarming weg	De flat wordt na de verbouwing niet meer aangesloten op de stadsverwarming.	2	5
Uiterlijk flat	De flat wordt mooier door de verduurzaming.	10	17
Zonne-energie	Zonne-energie als positief aspect van de verduurzaming	4	5
Sceptisch	Sceptisch over de verduurzaming van eigen flat	5	12
Onduidelijkheid plannen	Sceptisch omdat er nog onduidelijkheden zijn omtrent de verduurzaming.	2	5
Prijskaartje	Sceptisch omwille van het prijskaartje dat aan de verduurzaming van de flat hangt.	3	8
Tegenwerking overheid	Sceptisch omdat de overheid de verbouwing tegenwerkt.	1	3

Name	Description	Files	References
Behoeftes verduurzaming flat	Behoeftes die bewoners hebben omtrent de verduurzaming van de flat.	9	17
Aanspreekpersoon	Behoeftes aan een duidelijk aanspreekpersoon.	2	2
Balkon	Behoeftes die bewoners hebben omtrent het balkon (balkondeur, waslijn).	2	3
Duidelijkheid	Behoeftes met betrekking tot duidelijkheid	2	4
Groenvoorzieningen	Behoeftes aan meer groenvoorziening (groene gevels).	1	4
Isolatie	Behoeftes aan betere isolatie.	2	4
Kozijnen	Behoeftes die spelen omtrent de kozijnen.	3	4
Lift	Behoeftes omtrent de lift van de flat.	1	1
Slaapkamer	Behoeftes omtrent de slaapkamers van bewoners.	1	1
Stortkoker	Behoeftes omtrent de stortkoker (afvalkoker).	1	1
Tijdelijke woning	Behoeftes aan een tijdelijke woning tijdens de verbouwing.	2	2
Verwarming	Behoeftes omtrent verwarming/verwarmingssysteem.	3	5
Windmolens	Behoeftes bewoners omtrent windmolens.	1	1
Zonnescherm	Behoeftes bewoners omtrent zonnescherm.	3	4
Bezig met duurzaamheid	Uitspraken met betrekking op het bezig zijn met duurzaamheid in het algemeen.	18	56
Afval scheiden	Duurzaam bezig zijn door afval te scheiden.	14	22
Auto	Duurzaam bezig zijn door minder auto te rijden/elektrische auto/ geen auto.	7	8
Beweegreden	Beweegreden om duurzaam bezig te zijn.	4	4
Beroep	Duurzaam bezig zijn door beroep.	3	3

Name	Description	Files	References
Klimaat	Duurzaam bezig zijn voor het klimaat.	4	5
Opvoeding	Duurzaam bezig zijn door opvoeding.	3	4
Denken aan duurzaamheid	Bewoners die aangeven te denken aan duurzaamheid.	4	6
Elektriciteit besparen	Duurzaam bezig zijn door elektriciteit besparen.	5	12
Gas besparen	Duurzaam bezig zijn door gas te besparen.	2	3
Geen voedsel verspillen	Duurzaam bezig zijn door geen voedsel te verspillen.	3	3
Niet mee bezig	Niet bezig zijn met duurzaamheid.	2	6
Planten houden	Duurzaam bezig zijn door planten/groenvoorziening.	1	1
Plastic	Duurzaam bezig zijn door minder plastic te gebruiken.	3	3
Producten hergebruiken	Duurzaam bezig zijn door producten te hergebruiken.	2	2
Sceptisch	Sceptisch zijn over duurzaam gedrag.	1	2
Verwarming	Duurzaam bezig zijn door zuinig te verwarmen.	5	7
Water besparen	Duurzaam bezig zijn door water te besparen.	12	17
Weinig vlees	Duurzaam bezig zijn door weinig vlees te eten.	1	1

7.3 Syntax

The screenshot shows the IBM SPSS Statistics Syntax Editor interface. The title bar reads "Syntax Masterscriptie duurzaamhe... IBM SPSS Statistics Syntax Editor". The menu bar includes "File", "Edit", "View", "Data", "Transform", "Analyze", "Graphs", "Utilities", "Run", "Tools", "Extensions", "Window", and "Help". The toolbar contains various icons for file operations, editing, and running syntax. The main window is divided into a left sidebar with a list of commands and a main text area with the corresponding syntax code and comments.

Left sidebar commands:

- Encoding UTF-8
- DATASET ACTIVATE
- * het aanmaken van v...
- *Beschrijvende analy...
- DESCRIPTIVES
- *Frequentie analyse ...
- FREQUENCIES

Main text area content:

```
1 * Encoding UTF-8.
2
3 DATASET ACTIVATE DataSet1.
4
5 * het aanmaken van variabelen. De variabele die aangeeft om welke respondent het gaat heet "Respondent". Deze loopt van 1 (respondent 1) t/m 20 (respondent 20). De variabele die aangeeft hoe positief de respondenten
6 zijn als ze enkel denken aan de positieve kanten van de verbouwing heet "positief" deze loopt van 1 t/m 6 waarbij 1 "helemaal niet positief" is en 6 "heel positief". De variabele die aangeeft hoe negatief de respondenten
7 zijn als ze enkel denken aan de negatieve kanten van de verbouwing heet "negatief" deze loopt van 1 t/m 6 waarbij 1 "helemaal niet positief" is en 6 "heel positief". De variabele die aangeeft in hoeverre de bewoners al
8 bezig zijn met duurzaamheid heet: "bezigmetduurzaamheid". Deze variabele heet 5 categorieën waarbij de 1e staat voor "helemaal niet bezig zijn met duurzaamheid en er ook niet van plan zijn mee te beginnen". En 5
9 voor "al meer dan 6 maanden bezig zijn met duurzaam gedrag."
10
11 *Beschrijvende analyse uitvoeren van hoe positief en negatief de bewoners zijn over de verduurzaming van hun flat.
12 DESCRIPTIVES VARIABLES=Posief Negatief
13 /STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX.
14
15 *Frequentie analyse van de mate waarin de bewoners al bezig zijn met duurzaam gedrag.
16 FREQUENCIES VARIABLES=bezigmetduurzaamheid
17 /ORDER=ANALYSIS.
```